

Kas, kāpēc, kā: mediju un žurnālistu pašregulācija

Publicēts: 26.04.2022.

Nemot vērā mediju darbības un ietekmes daudzveidību, normatīvais regulējums ne vienmēr spēj aptvert dažādos mediju darbības aspektus un situācijas, kas var rasties mediju satura radīšanas, izplatīšanas un iedarbības rezultātā. Šī iemesla dēļ mediji rada pašregulācijas mehānismus, piemēram, ētikas un rīcības kodeksus. Ar pašregulācijas jautājumiem nodarbojas arī mediju darba uzraudzības padomes (mediju ombudi) un mediju profesionālās organizācijas (mediju uzņēmumu un žurnālistu biedrības).

Pašregulācija nozīmē, ka profesionālās jomas pārstāvji (mediju uzņēmumi vai mediju profesionāļi – indivīdi) vienojas par profesionālās darbības nosacījumiem un paši uzrauga to ievērošanu. Pašregulācijas principiem un normām parasti ir rekomendējošs raksturs.

Atbilstoši iesaistīto statusam, mediju pašregulācijas struktūrai ir divi līmeņi:

mediju darbības pašregulācija – attiecas uz mediju organizācijas mērķiem, attiecībām starp īpašniekiem, vadītājiem un redakciju; tā nosaka žurnālistu pienākumus un tiesības; satura struktūru un principus, satura veidošanas procesu; komerciālas un redakcijas sagatavotas informācijas nodalīšanas un identificēšanas pamatnoteikumus;

žurnālistu darbības pašregulācija – nosaka profesionālās ētikas normas dažādos informācijas vākšanas, apstrādes, pasniegšanas posmos, definē attiecības ar informācijas avotiem, attiecības profesionālā vidē, sensitīvu tematu (terorisms, migrācija, smagi noziegumi, veselība, nāve) atspoguļojumu un neaizsargātu sabiedrības pārstāvju (bērni, nozieguma vai nelaimes gadījumu upuri, minoritāšu pārstāvji) interešu ievērošanu.

Rīcības kodeksi un ētikas kodeksi

Mediju un žurnālistu pašregulācijas akti ir rīcības vai ētikas kodeksi, kuri satur galvenos principus, kas skar mediju profesionāļu darbu informācijas iegūšanas, savākšanas, apstrādes, izplatīšanas procesā. Ētikas principi nosaka attiecības, kādas veido žurnālisti ar informācijas avotiem, mediju organizāciju un sabiedrību kopumā. Šie principi nostiprina žurnālistu tiesības pildīt profesionālos pienākumus un atbildību sabiedrības priekšā.

Mediju profesionāļu organizāciju kodeksi satur galvenos žurnālista darba nodrošināšanai nepieciešamos profesionālās ētikas principus. Mediju organizācijas veido plašākus ētikas vai rīcības kodeksus, lai noteiktu profesionālās ētikas normas, kuras svarīgas konkrēta medija darbā un ko ietekmē medija formāts (vizuālās reprezentācijas principi), redakcionālā politika, medija mērķi un temati (medicīna vai dzeltenā žurnālistika), īpašas žurnālistu darbības metodes (slēptie ieraksti, slēptās kameras izmantojums).

Daudzu valstu mediju ētikas kodeksu pamatā ir [Starptautiskās Žurnālistu federācijas Žurnālistu uzvedības principu deklarācija](#). Tā definē profesionālos standartus ziņu vākšanas, publicēšanas, izplatīšanas procesā.

Galvenie žurnālistu ētikas principi un normas:

1. Pienākums sniegt patiesu informāciju un respektēt sabiedrības tiesības uzzināt patiesību. Saistīts ar pienākumu pārbaudīt uzzinātos faktus, atsaukties uz avotiem.
2. Godīgums attiecībās ar informācijas avotiem, kolēģiem, sabiedrību. Pienākums informēt par faktiem, kuru izcelsme ir zināma, izmantot godīgas metodes informācijas (ziņu, dokumentu, fotogrāfiju) iegūšanai. Žurnālistam jāsaņem konfidenciāla informācija un tās avoti, jālabo pieļautās kļūdas.
3. Iepriekšējie principi sakrīt ar aizliegumu publicēt maldinošu informāciju, ļaunprātīgi maldināt, popularizēt naudu, izteikt

ļauņprātīgas apsūdzības, celt neslavu, izmantot plaģiātu, pieņemt kukuli.

4. Lai darbotos atbilstoši šiem principiem, žurnālistu ētikas kodeksi satur arī šādas profesionālās darbības normas – precizitāte, neitralitāte, objektivitāte, sabalansētība, atbildīgums. Tās attiecas gan uz radīto saturu, gan uzvedību profesionālo pienākumu pildīšanas laikā.

5. Attiecības ar sabiedrību un mediju satura īstermiņa un ilgtermiņa iedarbība, pienākums nepamatoti neizskart citu tiesības ir saistīts ar principu, ka žurnālistam savā darbā ir jācēnšas izvairīties no jebkāda veida diskriminācijas, kuras pamatā ir dzimums, rase, seksuālā orientācija, valoda, reliģija, politiskie vai citi uzskati, nacionālā vai sociālā izcelsme.

Mediju pašregulācija Latvijā

Latvijā mediju pašregulācija tiek organizēta divos līmeņos – mediju organizācijas izveido savus ētikas kodeksus, savus ētikas kodeksus ir izstrādājušas arī žurnālistu profesionālās organizācijas [Latvijas Žurnālistu savienība](#) (LŽS) un [Latvijas Žurnālistu asociācija](#) (LŽA). Abi kodeksi satur vispārīgas žurnālistikas profesionālās normas – pienākumu sniegt patiesu informāciju, ievērot neitralitāti, objektivitāti, runāt par žurnālistu tiesībām, pienākumiem, atbildību, attiecībām ar informācijas avotiem. LŽS Ētikas kodeksā nav minētas norādes par tā uzraudzības mehānismu, LŽA Ētikas kodekss paredz izveidot Ētikas komisiju, kas izskata biedru pārkāpumus. Iestājoties LŽA, jāapņemas ievērot ētikas kodeksu, tas attiecas tikai uz biedrības biedriem.

Mediju pašregulācijas jautājumi Latvijā tiek risināti salīdzinoši nesen. 2018.gada decembrī dibināta biedrība Latvijas [Mediju ētikas padome](#), kuras mērķis ir veicināt ētiskas mediju prakses attīstību un mediju pašregulāciju Latvijā. Tā izskata sūdzības par mediju darbu un sniedz viedokļus par mediju ētikas jautājumiem.

Kopš 2022. gada 1. marta Latvijā ir sākusi darboties arī sabiedrisko mediju ombuda institūcija.

Ar ko nodarbojas mediju ombuds?

Mediju ombuds jeb mediju tiesībsargs tradicionāli ir daļa no mediju pašregulācijas sistēmas. Mediju ombuda izveidošanas mērķis ierasti ir nostiprināt profesionālu mediju uzticamību. Tā galvenā funkcija ir būt par neatkarīgu un profesionālu starpnieku, kas piedalās sabiedrības pārstāvju un mediju attiecību problēmu (konfliktu) risināšanā. Mediju ombudu izveidošana Eiropas valstīs bieži ir saistīta ar vāju vai neesošu preses regulāciju.

Ombuda tipiskie uzdevumi:

- sekot, kā mediji/biedri ievēro pieņemto ētikas kodeksu;
- izmeklēt iesniegtās sūdzības, kas attiecas uz mediju ētikas kodeksa pārkāpumiem;
- likt, lai mediji publicē labojumus un ombuda spriedumus, ja pārkāpts mediju ētikas kodekss;
- izmeklē nopietnus pārkāpumus un uzliek sodus par nopietniem un sistemātiskiem pārkāpumiem;
- sniedz konsultācijas sabiedrības pārstāvjiem, kā arī redaktoriem un žurnālistiem;
- nodrošina apmācības žurnālistiem, lai viņi varētu ievērot augstākos profesionālās ētikas standartus;
- nodrošina trauksmes cēlāju līniju žurnālistiem, lai viņi varētu ziņot, ja tikuši spiesti pārkāpt ētikas standartus;
- sadarbojas ar dažādām organizācijām, lai atbalstītu un uzlabotu mediju darbības profesionālās ētikas standartus.

21.gs. pieaug mediju ombudu loma preses brīvības un mediju atbildīguma nodrošināšanā, tīmekļa vidē novēršot diskriminējošu saturu un naida runu. Mediju ombudi rosina diskusiju arī par komercializētu mediju kvalitātes problēmām, migrācijas atspoguļojumu medijos un rasu naida izplatīšanu mediju publikācijā.

Medija ombuda darbība neatceļ iespēju ar mediju darbību saistītos jautājumus izskatīt tiesā.

Mediju ombudu darbība Eiropā un Latvijā

Atsevišķās Eiropas valstīs ir mediju ombudi (Īrija, Zviedrija) un preses padomes (Dānijā, Īrijā, Somijā, Vācijā, Zviedrijā). Atšķiras arī Ombudu kompetences: daļa risina ar jebkuru mediju platformu saistītus (Dānija, Somija), citi – tikai preses jautājumus. Sociālo mediju attīstība un lielas mediju satura daļas publicēšana dažādās sociālo mediju platformās radījusi lielu spiedienu uz mediju ombudiem Eiropā. Sabiedrība sagaida, ka mediju ombudi pievērsīsies jautājumiem, ko rada žurnālistu un mediju darbība tīmekļa platformu vietnēs.

Lielāko daļu no mediju ombuda darba aizņem sūdzību izskatīšana un pārbaude. Tāpēc svarīgs ir jautājums, kas var vērsties pie mediju tiesībsarga. Zviedrijā un Īrijā tikai medija publikācijā 'aizskartā persona' var iesniegt sūdzību. Tas nozīmē, ka šajās valstīs mediju ombuds lielākoties nodarbojas ar personas privātuma un reputācijas jautājumiem. Somijā un Vācijā mediju padomes pieņem sūdzības no jebkura sabiedrības pārstāvja arī tad, ja runa ir par maldinošu saturu vai viedokļu un faktu nenošķiršanu^[1]. Dažādās valstīs mediju uzraugam ir dažādas iespējas sodīt par pārkāpumiem. Visas preses padomes var pieprasīt, lai mediji publicē to lēmumus par pārkāpumiem, bet Zviedrijā ētikas kodeksa pārkāpums var būt saistīts ar administratīvu naudas sodu.

Ja, piemēram, Lietuvā ir izveidots mediju ombuds, kas izskata gan preses, gan elektronisko mediju darbību, tad Latvijā un Igaunijā darbojas tieši sabiedrisko mediju ombudi.

Autori:

Anda Rožukalne, Latvijas Sabiedrisko mediju tiesībsardze

Līga Ozoliņa, Sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu padomes Stratēģiskās attīstības un nozares politikas nodaļas vadītāja

[1] Fielden, L. 2012. *Regulating the Press. A Comparative Study of International Press Councils* University of Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism. Iegūts no: <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2017-11/Regulating%20the%20Press.pdf>, 28 - 29.